

เอกสารประกอบการสัมมนาระดมความคิดเห็นเฉพาะกลุ่ม
(Focus Group)

<ร่าง>

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)

วันพฤหัสบดีที่ 8 มิถุนายน 2549
ณ โรงแรมปรินซ์ พาเลซ มหานาค กรุงเทพมหานคร

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
มิถุนายน 2549

ส ่ ว น ที่ 2 เอกสารประกอบ

- ① **สถานการณ์การพัฒนาและทิศทางการปรับตัว
ของประเทศ**
 - ② **วิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศ**
 - ③ **การบริหารจัดการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืน**
 - ④ **การบริหารจัดการทุนทางเศรษฐกิจเพื่อการ
พัฒนาที่ยั่งยืน**
 - ⑤ **การบริหารจัดการทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**
 - ⑥ **การเสริมสร้างธรรมาภิบาลเพื่อการบริหาร
จัดการประเทศอย่างยั่งยืน**
 - ⑦ **การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติ
ในระยะแผนฯ 10**
-

**⑤ การบริหารจัดการทุนทาง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**

การบริหารจัดการทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 เป็นกระบวนการจัดทำแผนที่แตกต่างจากแผนพัฒนาฯ ที่ผ่านมา เนื่องจากประเทศไทยมีแผนบริหารราชการแผ่นดิน เป็นกรอบยุทธศาสตร์สำหรับการบริหารจัดการของภาครัฐทั้งหมด แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ได้กำหนดเป้าประสงค์ การพัฒนาที่มุ่งสู่สังคมที่อยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างองค์ความรู้และภูมิคุ้มกัน และการสร้างสมดุลของการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติ โดยการเสริมสร้างทุนเพื่อการพัฒนาประเทศทั้ง 3 ด้าน คือ ทุนเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างรากฐานของการพัฒนาประเทศในระยะยาว

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนบริหารราชการแผ่นดิน ได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญ 3 ด้าน คือ การสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์ฟื้นฟู การบริหารจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบ และการควบคุมมลพิษ ซึ่งมีมาตรการและแผนดำเนินงานที่ดูแลการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรายสาขาโดยครอบคลุม ข้อเสนอแนวทางการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นข้อเสนอเพิ่มเติม ที่เน้นการเสริมสร้างทุนอย่างบูรณาการ เชื่อมโยงมิติการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังมุ่งให้ภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วน เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นข้อแตกต่างที่สำคัญ ระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กับแผนบริหารราชการแผ่นดิน

1

การประเมินสถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างทุน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความหมายของทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทั้งที่ใช้แล้วหมดไป เกิดใหม่ทดแทนได้ หรือมีปริมาณไม่หมดสิ้น อันให้ประโยชน์โดยตรงในรูปของปัจจัยการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งได้แก่ น้ำ อากาศ แสงอาทิตย์ ดิน ป่าไม้ พืชพันธุ์ ความหลากหลายทางชีวภาพ และสินแร่ เป็นต้น และการให้ประโยชน์ทางอ้อม ในรูปของสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิต รวมทั้งการดำเนินวิถีชีวิตอย่างเป็นปกติสุขของมนุษย์ ซึ่งได้แก่ คุณภาพอากาศ คุณภาพน้ำ ปริมาณของเสียที่หลีกเลี่ยงจากการผลิตและการบริโภคที่จะไม่กระทบต่อคุณภาพชีวิต รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น และควรค่าแก่ความภาคภูมิใจไปจนถึงชนรุ่นต่อไป เช่น ศิลปกรรม โบราณสถาน เป็นต้น ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาจจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

(1) **ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป** ซึ่งแม้ธรรมชาติจะสร้างให้เกิดขึ้นมาใหม่ได้ แต่ก็ต้องใช้กระบวนการและระยะเวลายาวนาน ไม่ทันต่อการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ในรุ่นปัจจุบันได้ เช่น หิน แร่ และน้ำมัน เป็นต้น

(2) **ทรัพยากรที่ใช้แล้วเกิดทดแทนได้** เป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาเป็นโครงข่ายของสิ่งมีชีวิต ได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น สามารถเพิ่มจำนวนและทดแทนได้ แต่หากมีระดับการใช้ที่ไม่สมดุลกับอัตราการเกิดทดแทน ก็อาจทำให้ทรัพยากรบางชนิดหมดไป หรือไม่สามารถผ่านกระบวนการเกิดใหม่เพื่อตอบสนองได้ทันความต้องการของมนุษย์

(3) **ทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น** ได้แก่ อากาศ แสงอาทิตย์ น้ำ และดิน ซึ่งธรรมชาติมีให้ มีลักษณะหมุนเวียนไม่หมดสิ้น แต่สามารถเปลี่ยนแปลงคุณภาพได้หากมีการปนเปื้อนหรือถูกรบกวน ดังนั้นทรัพยากรประเภทนี้ จึงเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม

(4) **คุณภาพของสิ่งแวดล้อม** คือ คุณภาพของสิ่งแวดล้อมรอบตัว ที่จะเป็ปัจจัยในการรักษาคุณภาพชีวิต เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงหรือดำเนินวิถีชีวิตอยู่อย่างเป็นปกติสุขได้ตลอดไป ทุนสิ่งแวดล้อมจึงประกอบด้วย คุณภาพน้ำ คุณภาพอากาศและเสียง ที่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ปริมาณกากของเสียและกากของเสียอันตรายที่จะไม่เหลือตกค้างในสภาพแวดล้อมจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ศิลปกรรม โบราณสถาน และสิ่งก่อสร้างอันทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและนำมาซึ่งความภาคภูมิใจทั้งหลาย เป็นต้น

สถานการณ์ที่ผ่านมา

สถานภาพทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา มีประเด็นที่สำคัญคือ การขาดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์ฟื้นฟู ซึ่งส่งผลกระทบและเกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

น้ำ : ขาดแคลนและคุณภาพน้ำเสื่อมโทรม ในปี 2548 ปริมาณน้ำที่สามารถเก็บกักและใช้งานได้ในเขื่อนและอ่างเก็บน้ำทั่วประเทศ มีเพียง 51,100 ล้าน ลบ.ม. ซึ่งไม่เพียงพอกับความต้องการใช้น้ำที่มีถึง 92,736 ล้าน ลบ.ม. และจะเพิ่มเป็น 114,487 ล้าน ลบ.ม. ในปี 2552 และเนื่องจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำของประเทศ เป็นระบบการใช้และการเข้าถึงโดยเสรี จึงมีการใช้น้ำอย่างไม่มีประสิทธิภาพ และสร้างความขัดแย้งจากการแย่งชิงน้ำในยามขาดแคลน ระหว่างภาคการผลิตต่างๆ รวมทั้งระหว่างชนบทกับเมือง การสูญเสียพื้นที่ป่าต้นน้ำอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง นอกจากนี้ ยังขาดการบูรณาการในการจัดการน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการด้านความต้องการใช้น้ำ

สำหรับในด้านคุณภาพน้ำ พบว่า ในปี 2547 มีแหล่งน้ำอยู่ในเกณฑ์ดีร้อยละ 23 และเกณฑ์พอใช้ร้อยละ 51 ซึ่ง 3 ปีที่ผ่านมา แหล่งน้ำที่อยู่ในเกณฑ์ดีมีจำนวนลดลงเกือบเท่าตัว ที่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมากมาโดยตลอด คือ เจ้าพระยาตอนล่าง ท่าจีนตอนล่าง ลำตะคองตอนล่าง และทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นเขตชุมชนขนาดใหญ่ทั้งสิ้น โดยภาครัฐได้ลงทุนสร้างระบบบำบัดน้ำเสียในเขตเทศบาลไปแล้ว 87 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่บริการได้ร้อยละ 34 และสามารถบำบัดน้ำเสียได้เพียงร้อยละ 25 ของปริมาณน้ำเสียทั้งหมด

ดิน : ดินเสื่อมโทรมและมีปัญหาในเรื่องการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ปัจจุบัน ทรัพยากรดินมีสภาพเสื่อมโทรมมากขึ้นจากการใช้ที่ดินไม่ถูกต้องตามศักยภาพ ก่อให้เกิดปัญหา เช่น การชะล้างพังทลายของดิน ดินขาดอินทรีย์ และปัญหาที่เกิดจากสภาพธรรมชาติของดินร่วมกับการกระทำของมนุษย์ เช่น ดินเค็ม ดินเปรี้ยว จากการสำรวจพบว่า ที่ดินที่มีปัญหาเพิ่มขึ้นจาก 182.1 ล้านไร่ เป็น 192.7 ล้านไร่ ในระหว่างปี 2532-2544 หรือคิดเป็นร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมด สำหรับพื้นที่ถือครองทางการเกษตรซึ่งมีประมาณ 112 ล้านไร่ มีการใช้ที่ดินไม่เหมาะสมกับศักยภาพถึงร้อยละ 40 และเนื้อที่ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ยต่อคนลดลงจาก 21.0 ไร่ ในปี 2536 เป็น 19.3 ไร่ ในปี 2546 ในขณะที่ความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้น แต่พื้นที่ถือครองโดยเฉลี่ยลดลง รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง ทำให้ต้องเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมี และเกิดปัญหาการตกค้างของสารเคมีในดินมากขึ้น

ป่าไม้ : พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายจนระบบนิเวศเสียสมดุล มีไม่เพียงพอต่อการเป็นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไปแล้วประมาณ 67 ล้านไร่ จากพื้นที่ป่าไม้ของประเทศที่มีถึงร้อยละ 53.3 ในปี 2504 ลดลงเหลือร้อยละ 32.6 ในปี 2546 ทั้งนี้ ช่วงระหว่างปี 2504-2532 พื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงในอัตราเฉลี่ย 2.9 ล้านไร่ต่อปี แต่ภายหลังกนโยบายการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ ทำให้ช่วงระหว่างปี 2532-2547 แนวโน้มการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงเหลือประมาณ 0.78-1.0 ล้านไร่ต่อปี อย่างไรก็ตาม พื้นที่ป่าไม้ของประเทศ ก็ยังมีไม่ถึงร้อยละ 40 ซึ่งเป็นระดับที่จะรักษาสสมดุลของระบบนิเวศและเป็นฐานการพัฒนาประเทศได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งป่าที่ปลูกทดแทนขึ้น ก็มีความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพน้อยกว่าป่าธรรมชาติอยู่มาก

ความหลากหลายทางชีวภาพ : ประเทศไทยมีความหลากหลายสูงมาก แต่แนวโน้มการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตสูงขึ้น ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก อยู่ในลำดับต้นๆ ของโลกแต่ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศกำลังถูกทำลายอย่างรวดเร็ว สาเหตุสำคัญมาจากการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบจนเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ ประเทศไทยมีชนิดพันธุ์สัตว์ที่สูญพันธุ์ไปแล้วถึง 14 ชนิด และอยู่ในบัญชีรายชื่อสัตว์และพันธุ์พืชที่ใกล้จะสูญพันธุ์อีก 684 ชนิด ความหลากหลายทางชีวภาพมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจฐานรากและวิถีชีวิตของชุมชน ที่ช่วยสนับสนุนการแก้ไขปัญหาความยากจนและการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งมีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ในการแข่งขันและการค้าระหว่างประเทศ ศักยภาพของประเทศไทยในฐานะฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเป็นจุดแข็งและทุนที่มีมูลค่าสูงและหายากในโลก ที่สามารถเป็นฐานของการสร้างมูลค่าเพิ่ม จากการพัฒนาความก้าวหน้าด้านการแพทย์ สาธารณสุข เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวของประเทศในอนาคต

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง : พื้นที่ชายฝั่งได้รับผลกระทบจากการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม อัตราการจับสัตว์น้ำลดลงถึง 3 เท่า พื้นที่ป่าชายเลนของประเทศลดลงจาก 2.05 ล้านไร่ ในปี 2504 เหลือเพียง 1.04 ล้านไร่ ในปี 2539 จากการสำรวจภาพถ่ายดาวเทียมในปี 2543 พบว่าพื้นที่ป่าชายเลนมีจำนวน 1.5 ล้านไร่ แต่ครึ่งหนึ่งอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม และยังคงได้รับแรงกดดันจากการบุกรุกทำลายเพื่อทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆ ล้วนมีความอุดมสมบูรณ์ลดลง แหล่งปะการังร้อยละ 50 และหญ้าทะเลร้อยละ 30 มีสภาพเสื่อมโทรม โดยมีสาเหตุจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การทำนาเกลือ การขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การขุดลอกร่องน้ำ การสร้างท่าเรือ การทิ้งขยะและน้ำเสียลงทะเล ซึ่งทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล ในขณะที่ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม อัตราการจับสัตว์น้ำในฝั่งอ่าวไทยลดลงจาก 62.10 กิโลกรัมต่อชั่วโมงในปี 2527 เหลือ 23 กิโลกรัมต่อชั่วโมง ในปี 2546

ทรัพยากรแร่และพลังงาน : มีความต้องการใช้เพิ่มขึ้น ต้องมีการพัฒนาพลังงานทดแทนมากขึ้น เพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก ประเทศไทยมีทรัพยากรแร่มากกว่า 40 ชนิด มีสินแร่ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจประมาณ 15 ชนิด รวมทั้งการทำเหมืองหินปูน ซึ่งมีการนำไปใช้เป็นจำนวนมาก การผลิตแร่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 4.4 ต่อปี ปริมาณสำรองของแร่ที่สำคัญจะมีเหลือใช้ในเวลาจำกัด เช่น แร่ยิปซัมใช้ได้ 25 ปี สังกะสี ใช้ได้ 11 ปี เป็นต้น การนำสินแร่ต่างๆ มาใช้ต่างถูกกำหนดโดยราคาและความต้องการของตลาดปัจจุบัน ดังนั้น จึงควรประเมินความจำเป็นและมูลค่าในอนาคต เพื่อให้ปริมาณการนำเข้าแร่มาใช้มีผลทดแทนที่เหมาะสมที่สุด ควรคิดค้นการพัฒนาวัสดุอื่นเพื่อทดแทนการใช้แร่ที่อาจขาดแคลนในอนาคต รวมทั้งต้องควบคุมการทำเหมืองแร่ เพื่อมิให้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ทำลายสิ่งแวดล้อม หรือระบบนิเวศที่สำคัญ

สำหรับการใช้พลังงาน มีการนำเข้าพลังงานมากกว่าร้อยละ 50 ของปริมาณพลังงานที่จัดหาทั้งหมด แหล่งพลังงานภายในประเทศมีข้อจำกัด เพราะจากการสำรวจปริมาณสำรอง ในปี 2546 พบว่า ถ้ามีการใช้ในอัตราปัจจุบัน ก๊าซธรรมชาติจะเหลือใช้ได้นานอีก 31 ปี ก๊าซธรรมชาติเหลวหรือคอนเดนเสท 26 ปี และลิกไนต์ 112 ปี เท่านั้น และการพัฒนาพลังงานทดแทนก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการใช้พลังงานที่เพิ่มขึ้นได้ สัดส่วนการใช้พลังงานหมุนเวียนต่อการใช้พลังงานทั้งหมดลดลงจากร้อยละ 23.11 ในปี 2536 เหลือร้อยละ 17.14 ในปี 2547 ดังนั้น การแสวงหาแหล่งพลังงานทดแทนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญในอนาคต

คุณภาพสิ่งแวดล้อม : ได้รับการแก้ไข แต่โดยภาพรวมยังมีสภาพเสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิต บริเวณเมืองใหญ่ที่มีการจราจรหนาแน่น และในพื้นที่ที่มีการเผาในที่โล่งแจ้ง มีคุณภาพอากาศที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝุ่นละอองขนาดเล็ก ปริมาณกากของเสียทั้งขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายมีมากถึงปีละ 22 ล้านตัน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยไม่สามารถกำจัดได้ทัน ความสามารถในการจัดการขยะชุมชนอย่างถูกสุขลักษณะมีเพียงร้อยละ 30 ขณะที่การนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ยังทำได้จำกัด ของเสียอันตรายถูกทิ้งรวมกับขยะมูลฝอยทั่วไป 2 ใน 3 ของของเสียอันตรายมาจากอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์และโลหะ ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว และเติบโตมากกว่าการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมโดยรวมถึง 2-3 เท่า การนำเข้าสารเคมีอันตรายเพื่อใช้ในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น จาก 8.9 ล้านตัน ในปี 2537 เป็น 29.5 ล้านตัน ในปี 2547 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 67 ในขณะที่ยังขาดกลไกการจัดการที่ดี ทั้งการควบคุมในกระบวนการผลิต การขนส่ง และการปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อม มีอุบัติเหตุจากสารเคมีที่สร้างความสูญเสียแก่ชีวิตและทรัพย์สินบ่อยครั้งขึ้น รวมทั้งเกิดการตกค้างแพร่กระจายในสิ่งแวดล้อม และปนเปื้อนในห่วงโซ่อาหาร จนส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยและการดำเนินวิถีชีวิตของประชาชน

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น : แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญหลายแห่งถูกบุกรุกทำลายจนอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ตามปกติ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเกิดจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ (1) การกระทำของปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝน (กรด) ความร้อนจากแสงแดด และแผ่นดินไหว เป็นต้น และ (2) การกระทำของมนุษย์ ที่ทำลายร่องรอยทางประวัติศาสตร์ หรือแม้แต่การปฏิสังขรณ์อย่างไม่ถูกวิธี ในปัจจุบัน สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญหลายแห่ง กำลังถูกบุกรุกทำลายและอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม เช่น การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของเมืองลพบุรี การบุกรุกพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาจนเหลือเพียง 1 ใน 5 ของพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์เดิม นอกจากนี้ ยังถูกทำลายโครงสร้างจากความสั่นสะเทือนของรถโดยสารขนาดใหญ่อีกด้วย รวมทั้งการเสื่อมโทรมลงของเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและกำแพงเพชร จนอาจถูกถอดถอนจากการเป็นมรดกโลกได้

สภาพแวดล้อมและปัจจัยเกี่ยวเนื่องในสถานการณ์ปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาสถานการณ์ปัจจุบัน ยังพบปัจจัยเกี่ยวเนื่องทั้งภายในภายนอก และบริบทการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ในระยะต่อไป ดังนี้

จุดแข็งและโอกาส

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตภูมิประเทศและสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม ทำให้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ ชายฝั่งทะเล แร่ธาตุ มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ทั้งชนิดพันธุ์ พันธุกรรม และระบบนิเวศ ชุมชนมีวิถีการดำรงชีวิตที่พึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์

บริบทการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ซึ่งเกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีการรวมตัวทางเศรษฐกิจ ได้สร้างข้อตกลงระหว่างประเทศและพันธกรณีต่าง ๆ ก่อให้เกิดความร่วมมือและการแข่งขัน ซึ่งจะก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันในภูมิภาค มีข้อเรียกร้องให้ประเทศต้องปรับมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นกว่าเดิม การพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัย ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการ ส่งเสริมกระบวนการผลิตที่สะอาด ประหยัดการใช้ทรัพยากร ลดปริมาณของเสียและมลพิษได้มากขึ้น เทคโนโลยีชีวภาพจะเป็นโอกาสในการสร้างนวัตกรรมใหม่ ที่ทำให้ฐานทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นวัตถุดิบที่มีค่าในการสร้างความก้าวหน้าด้านการแพทย์ การเกษตร และอุตสาหกรรม

นอกจากนั้น โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมผู้สูงอายุ ฐานการศึกษาและระดับความรู้ที่สูงขึ้น และกระแสการอนุรักษ์และนิยมธรรมชาติมากขึ้น ได้ทำให้รูปแบบของสินค้าและบริการส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป สู่ความนิยมในสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงการรักษาสุขภาพ และนิยมการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศ ซึ่งได้สร้างโอกาสในการพัฒนาให้เกิดความสมดุลในระหว่างมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป

จุดอ่อนและภัยคุกคาม

แม้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเป็นจุดแข็งของประเทศมาแต่เดิม แต่ทิศทางการพัฒนาที่มุ่งใช้ประโยชน์ทรัพยากรเพื่อตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองโดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัด การขยายตัวของภาคเศรษฐกิจได้เพิ่มปริมาณของเสียและมลพิษที่เกินขีดความสามารถในการฟื้นตัว และการรองรับของระบบนิเวศ จนส่งผลกระทบต่อความสมดุลยั่งยืนของทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการเป็นฐานการดำรงวิถีชีวิตที่เป็นปกติสุขของชุมชนและสังคมโดยรวม

จุดอ่อนที่สำคัญ คือ การบริหารจัดการแบบแยกส่วน โดยกลไกกฎหมายของรัฐได้แยกสังคมชุมชนออกจากทรัพยากร ละเลยรากฐานความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิต การดำรงชีวิตของชุมชน และการจัดการทรัพยากร ในขณะที่กลไกตลาดมุ่งใช้ทรัพยากรเป็นสินค้าในระบบตลาด ผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรถูกดึงเข้าสู่ศูนย์กลาง และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ให้สังคมอย่างทั่วถึงเป็นธรรม

ในขณะที่นโยบายของรัฐบาลบูรณาการ ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ขาดองค์ความรู้และระบบข้อมูลที่เป็นเอกภาพ ทำให้เกิดข้อขัดแย้งทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติ โดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น นโยบายส่งเสริมการเกษตรเชิงเดี่ยว ที่มีส่วนทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าไม้ การเร่งเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และชายฝั่ง ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศที่เปราะบาง และแหล่งกำเนิดความหลากหลายทางชีวภาพ ขณะเดียวกันนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมของประเทศที่มุ่งเป้าหมายการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการจ้างงานเป็นหลัก ได้เปิดรับการเคลื่อนย้ายฐานการผลิตของอุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูงเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งจะเพิ่มปริมาณการปล่อยของเสียและการแพร่กระจายของมลพิษที่เป็นภาระในการบริหารจัดการต่อไป

นอกจากนี้ กระแสบริโภคนิยมและวงจรการใช้สินค้าที่สั้นลง ทำให้มีการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง ปริมาณของเสียเพิ่มขึ้น ทั้งขยะชุมชน ขยะอุตสาหกรรม ของเสียอันตราย น้ำเสีย และอากาศเสีย รวมทั้งการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และก๊าซพิษ ที่ทำให้อุณหภูมิโลกร้อนขึ้น ส่งผลต่อการเสียสมดุลของระบบนิเวศเสียสมดุล และอาจทำให้อัตราการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตสูงขึ้น ทั้งอาจกลายเป็นข้อจำกัดตามอนุสัญญาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอีกด้วย การขยายตัวของเมือง ความหนาแน่นของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาคเมือง ก่อให้เกิดความต้องการใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้น จนเกิดการแย่งชิงและกลายเป็นข้อขัดแย้งกับภาคชนบท

2

แนวคิดการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการประเมินสถานการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้เป็นที่ตระหนักว่า ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเคยเป็นจุดแข็งของประเทศ และเป็นรากฐานที่มั่นคงของการพัฒนาและการดำรงชีวิตของชุมชนและสังคม ได้รับผลกระทบจากแบบแผนการพัฒนาที่ไม่สมดุล เนื่องจากได้ทำลายความสัมพันธ์ที่เคยเกื้อกูลกันระหว่างทุนทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางสังคม ที่จะส่งผลต่อความยั่งยืนของการพัฒนาในระยะยาว ในขณะที่ศักยภาพและโอกาสของประเทศ ในฐานะที่มีฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์สูงที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ยังไม่มีการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการในเชิงยุทธศาสตร์อย่างชัดเจน และหากไม่มีการปกป้องดูแลโดยเหมาะสม ก็จะทำให้ฐานทรัพยากรดังกล่าวเสื่อมโทรมอ่อนแอจนกลายเป็นข้อจำกัดได้

แนวคิดการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 มุ่งสู่ความสมประโยชน์ระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ ผลักดันให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างทุนที่เกื้อกูลกันระหว่างทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีการกระจายประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับภาคส่วนต่างๆ ในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจก ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตที่มีความขัดแย้งทำลายทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาสู่การผลิตที่สอดคล้องเชื่อมโยงกับฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต และศักยภาพที่แท้จริงของสังคมและประเทศชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรากฐาน การพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืน ในที่สุด

3 เป้าประสงค์

การเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้คงความอุดมสมบูรณ์ เป็นรากฐานที่มั่นคงของการพัฒนาประเทศ และเป็นฐานการดำรงวิถีชีวิตของคนไทยให้มีความสุขได้อย่างยั่งยืน

4 พันธกิจ

เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ดังกล่าว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ได้กำหนดพันธกิจการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงบูรณาการกับทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคม ดังนี้

4.1 การรักษาสสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดกรอบการพัฒนาที่คำนึงถึงข้อจำกัดและขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ

4.2 สร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ส่งเสริมสิทธิและบทบาทชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นกลไกที่เข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยอาศัยองค์ความรู้ การเชื่อมโยงเครือข่าย และการกระจายอำนาจอย่างเป็นขั้นตอน

4.3 พัฒนาฐานทรัพยากร ให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Value Creation) สร้างนวัตกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศ โดยใช้องค์ความรู้สมัยใหม่มายกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้กลไกที่มีการคุ้มครองสิทธิชุมชนและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

4.4 สร้างสภาพแวดล้อมที่ดี ควบคุมมลพิษที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อฐานทรัพยากรและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาพอนามัยของประชาชน โดยการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่นำไปสู่ความยั่งยืน

5 ข้อเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนา

5.1 การพัฒนาฐานความหลากหลายทางชีวภาพ

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานความหลากหลายทางชีวภาพเป็นทั้งศักยภาพและโอกาสของประเทศไทย เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง วิธีการดำรงชีวิตของชุมชน ที่เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ ได้สะสมเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา ในขณะเดียวกันโอกาสและบริบทการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ทั้งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีชีวภาพ สังคมผู้สูงอายุ กระแสสุขภาพและการนิยมธรรมชาติ จะทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นฐานการสร้างมูลค่าเพิ่มของภาคการผลิตและบริการ และเป็นวัตถุดิบสำคัญสำหรับการสร้างนวัตกรรมที่มีมูลค่าสูงในอนาคต จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจฐานความหลากหลายทางชีวภาพ สัมพันธ์กับทุกภาคส่วน สามารถบูรณาการเชื่อมโยงการเสริมสร้างทุนทั้ง 3 ด้านเป็นประโยชน์กับสังคมทุกระดับ และสร้างสมดุลของการพัฒนา ที่นำไปสู่สังคมที่มีความสุขได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานความหลากหลายทางชีวภาพ แตกต่างจากแนวทางการพัฒนาแบบเดิมที่ใช้ทรัพยากรเป็นฐานการผลิต (Resource Based) รูปแบบดังกล่าว ทรัพยากรถูกใช้เป็นวัตถุดิบโดยตรง ไม่มีการสร้างมูลค่าเพิ่มหรือมีแต่น้อยมาก ทรัพยากรจึงถูกใช้อย่างสิ้นเปลืองและได้รับการประเมินค่าต่ำกว่าที่เป็นจริง แต่เศรษฐกิจฐานความหลากหลายทางชีวภาพ เน้นเรื่องการค้าคุณค่าของทรัพยากร ประเมินโอกาสและมูลค่าในอนาคต โดยมุ่งสร้างสรรค์คุณค่าของฐานทรัพยากรที่เชื่อมโยงวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ ซึ่งจะทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงคุณค่าของฐานทรัพยากรที่ต้องหวงแหนรักษาไว้ตลอดไป ตัวอย่างของการพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง เช่น อุตสาหกรรมและบริการด้านสุขภาพ การใช้สมุนไพรเพื่อผลิตยาและเครื่องสำอาง เกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน วนเกษตร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประมงพื้นบ้าน การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ประมงพื้นบ้าน/ชายฝั่ง การผลิตของชุมชนจากภูมิปัญญาและพืชพรรณท้องถิ่น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพภายใต้ระบบโครงสร้างเศรษฐกิจและกระบวนการพัฒนาแบบเดิม ที่มุ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจและกำไรสูงสุด เอื้อประโยชน์ต่อทุนขนาดใหญ่ ที่มีอำนาจในการจัดการปัจจัยการผลิต เทคโนโลยี ทุน และการตลาด กลับจะยิ่งเป็นการทำลายฐานทรัพยากร และทำให้ความเข้มแข็งของชุมชนแตกสลายลง จึงต้องกำหนดแนวทางการพัฒนาอย่างรอบคอบ โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างทุนทางสังคม และการรักษาฐานทรัพยากรเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงควรเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มต้นจากการสร้างองค์ความรู้และภูมิคุ้มกัน เมื่อมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้แล้วอย่างมั่นคง จึงขยายโอกาสสร้างเครือข่าย ยกระดับภูมิปัญญาและการผลิตในระดับท้องถิ่น จนสามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจระดับประเทศและการส่งออกได้ตามศักยภาพ

การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพอาจเริ่มต้นหรือมีเป้าหมายที่ต่างกัน บางชุมชนอาจมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองจากทรัพยากรท้องถิ่นโดยไม่ต้องยกระดับไปสู่อุตสาหกรรมชุมชน บางชุมชนอาจต้องการเพียงความร่วมมือระหว่างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแก่ชุมชน ในขณะที่บางชุมชนอาจจะดำเนินการไปถึงการค้าระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ประเด็นที่สำคัญคือควรต้องยึดหลักความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ด้วยความรอบรู้ และอยู่บนพื้นฐานคุณธรรมตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน โดยมีแนวทางดำเนินงานที่สำคัญ ดังนี้

5.1.1 จัดการองค์ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกัน

แม้ว่าประเทศไทยจะมีทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ และมีการสะสม องค์ความรู้ที่เกิดจากการดำรงชีวิตและการใช้ประโยชน์ฐานทรัพยากรของชุมชนมาแต่เดิม แต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่มีมีการเชื่อมต่อกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ทำให้ฐานความรู้ของประเทศโดยภาพรวมยังไม่เข้มแข็ง และขณะนี้ก็มีทั้งโอกาสและภัยคุกคามจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังนั้นการพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพควรเริ่มต้นจากการสร้างองค์ความรู้และภูมิคุ้มกันก่อนเป็นลำดับแรก โดยเฉพาะการสร้างฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะใช้เป็นกลไกการบริหารจัดการ ปกป้องพันธุ์กรรมและสิทธิชุมชน

แนวทางดำเนินงาน

1) พัฒนาระบบฐานข้อมูล วางระบบการจัดการฐานข้อมูลและสร้างศูนย์ข้อมูลระดับชาติด้านทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งจัดทำระบบข้อมูลท้องถิ่นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วม โดยภาครัฐและภาคีการพัฒนา ช่วยพัฒนาระบบการเก็บและบันทึกข้อมูลฐานบัญชีทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน จัดทำระบบฐานข้อมูลงานวิจัยที่สามารถเชื่อมโยงใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ โดยให้มีระบบการบริหารจัดการที่สามารถคุ้มครองการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์เพื่อการค้าโดยไม่เป็นธรรม

2) สร้างองค์ความรู้และบุคลากร สร้างระบบการเรียนรู้และจิตสำนึกของชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างองค์ความรู้และบุคลากร จัดทำหลักสูตรด้านความหลากหลายทางชีวภาพทั้งการฟื้นฟู อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพโดยวิถีธรรมชาติ การแพทย์แผนไทย และเกษตรธรรมชาติ ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้สืบทอดอย่างเป็นระบบ ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดตั้งโรงพยาบาลแพทย์แผนไทยทุกภูมิภาค รวมทั้งระดมให้ความรู้เรื่องสิทธิบัตร สร้างความตื่นตัวความห่วงแหนภูมิปัญญาไทย และเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน

3) ส่งเสริมการวิจัยพัฒนา ที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ใหม่ สนับสนุนวิธีการวิจัยและพัฒนาร่วมระหว่างนักวิชาการและชุมชนให้ความสำคัญกับงานวิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการของภาคเศรษฐกิจท้องถิ่นหรือการวิจัยเพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น พัฒนาศักยภาพสมุนไพร สร้างผลิตภัณฑ์เกษตรปลอดสารพิษ การปรับปรุงพันธุ์และพัฒนาเมล็ดพันธุ์ รวมทั้งวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับองค์ความรู้ภูมิปัญญา สร้างสรรค์คุณค่าของผลิตภัณฑ์ และสร้างนวัตกรรมที่เป็นสินค้าท้องถิ่น

4) คุ้มครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพจากการคุกคามภายนอก โดยเฉพาะจากพันธกรณีระหว่างประเทศ และข้อตกลงการเปิดเขตการค้าเสรี มีมาตรการเชิงรุกเพื่อป้องกันการจดสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิต ที่อาจทำให้การเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์ฐานทรัพยากรของชุมชนมีปัญหาในอนาคต สร้างกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะที่เปิดกว้าง เพื่อพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มต่างๆ อย่างรอบคอบ โดยสร้างกลไกภายในทั้งด้านกฎหมายและการบริหารจัดการที่เข้มแข็งโปร่งใส ก่อนการรับรองพันธกรณีระหว่างประเทศ รวมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือระดับภูมิภาค และกำหนดจุดยืนร่วมกันในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

5) สร้างระบบการคุ้มครองสิทธิชุมชนและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ทั้งในแง่ของกฎหมาย มาตรการ การจัดตั้งองค์กรโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีกลไกปกป้องพันธกรรมและสิทธิภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการเฝ้าระวัง กำกับดูแล กำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งเพื่อการศึกษาและการใช้ประโยชน์ รวมทั้งสร้างกลไกการตอบแทนผลประโยชน์แก่ชุมชนที่เป็นเจ้าของพันธกรรมและภูมิปัญญา เมื่อมีการนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์

6) **อนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายของพันธุกรรมท้องถิ่น** เพื่อรักษาความหลากหลายของสายพันธุ์ที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะการคุ้มครองสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์ การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง และพืชพรรณซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและประเทศ สร้างธนาคารทรัพยากรพันธุกรรมของทรัพยากรชีวภาพทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ พัฒนากลไกมาตรการในการรักษาความปลอดภัยทางชีวภาพ และการป้องกันชนิดพันธุ์ต่างถิ่นที่รุกราน

5.1.2 ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพในการสร้างความมั่นคงของภาคเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชน

ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาฐานความหลากหลายทางชีวภาพ คือ บทบาทของชุมชน ที่เริ่มจากการพึ่งตนเองจนเกิดความเข้มแข็งแล้ว จึงขยายโอกาสไปสู่การผลิตเพื่อการค้า โดยชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นอาศัยอยู่รายรอบฐานทรัพยากร จะสามารถนำทรัพยากรมาใช้ในการพึ่งตนเองในการดำรงชีพ สร้างความมั่นคงทางอาหารและสุขภาพ เมื่อชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ ควรสนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรองค์ความรู้ และสร้างตลาดท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาจนสามารถเริ่มสร้างนวัตกรรม สร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า โดยความร่วมมือจากเครือข่ายต่างๆ และมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเหมาะสม

แนวทางดำเนินงาน

1) **ส่งเสริมการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ ในการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและสุขภาพ** ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน พื้นฟูวิถีชีวิตและส่งเสริมรูปแบบการผลิตของชุมชนที่พึ่งตนเองด้านอาหารและสุขภาพด้วยทรัพยากรท้องถิ่น โดยการสร้างความหลากหลายให้เกิดขึ้นในชุมชน และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพที่สร้างขึ้น ควรเผยแพร่รูปแบบตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ และประสานให้เกิดการเรียนรู้และความร่วมมือกับชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

2) **สนับสนุนภาคการผลิตและบริการที่ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการ** โดยพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีอำนาจในการจัดการผลิต การตลาด และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น บริการสุขภาพ เกษตรอินทรีย์ สมุนไพร ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ อาหารสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการวิเคราะห์ทิศทางและโอกาสทางการตลาด จัดทำแผนที่นำทางของการพัฒนาและแนวทางส่งเสริมในภาพรวม โดยเริ่มต้นจากการสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจให้เข้มแข็งขึ้นมาเป็นลำดับ ส่งเสริมการรวมตัว เชื่อมโยงขยายเครือข่าย เพื่อสร้างฐานการผลิตและการตลาดที่เข้มแข็ง

3) **พัฒนาผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็ง** โดยการฝึกอบรมพัฒนาทักษะด้านการผลิต การจัดการ และการตลาด โดยสร้างตัวอย่างที่ได้มาตรฐานเพื่อการเรียนรู้ ส่งเสริม SME ให้มีระบบการจัดการที่ดี มีการรวมกลุ่มเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจการ สนับสนุนการวิจัยตลาดของสินค้าและบริการที่เชื่อมโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น นวดไทย สปา อาหาร เกษตรปลอดภัย ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ เพื่อรักษาขีดความสามารถ และพัฒนาให้ก้าวหน้า ควรสร้างบุคลากรและแรงงานให้เพียงพอ สอดคล้องกับทิศทางการขยายตัวและสนองตลาดที่กว้างขวางขึ้น

5.1.3 พัฒนาขีดความสามารถและสร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศ

การยกระดับการผลิตเพื่อการแข่งขัน ควรดำเนินการเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความพร้อมในด้านพื้นฐานองค์ความรู้ที่เป็นระบบ และสามารถดูแลปกป้องฐานทรัพยากรได้อย่างเข้มแข็งแล้ว ซึ่งจะต้องคำนึงถึงศักยภาพและความพร้อมอย่างรอบคอบ เพื่อเริ่มสร้างนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยกระดับให้สูงขึ้น โดยพิจารณาจากกระแสการเติบโตและความต้องการในตลาด ควรวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นจุดแข็งของประเทศอย่างต่อเนื่อง ส่วนการพัฒนาสินค้าที่ต้องใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยี และการลงทุนระดับสูง อาจต้องพึ่งพาต่างประเทศมากเกินไป โดยเฉพาะเทคโนโลยีชีวภาพ การผลิตสารสกัด อุตสาหกรรมยา ควรดำเนินการเมื่อประเทศมีการสะสมทุน และมีองค์ความรู้ของตนเองอย่างเพียงพอแล้วจึงยกระดับสู่การพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการค้าในขั้นต่อไป

แนวทางดำเนินงาน

- 1) **สร้างนวัตกรรมจากทรัพยากรชีวภาพที่มีการสะสมองค์ความรู้** อย่างเพียงพอ พัฒนาจากฐานความต้องการตอบสนองตลาดที่กำลังขยายตัว เช่น นวัตกรรมเพื่อเพิ่มผลิตภาพเกษตรอินทรีย์ อาหารสุขภาพ สมุนไพร ควรกำหนดจุดยืนที่ชัดเจนในเรื่องอุตสาหกรรมยา และอุตสาหกรรมอาหาร ที่เน้นความเป็นผลิตภัณฑ์ธรรมชาติที่ได้มาตรฐาน มีคุณภาพสูง มีเป้าหมายสนับสนุนความต้องการภายในประเทศ ลดการพึ่งพารายานนอก กำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนานวัตกรรม โดยใช้ระดับเทคโนโลยีที่เหมาะสมเชื่อมโยงกับศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างนวัตกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศจากฐานความเข้มแข็งภายใน
- 2) **ยกระดับมาตรฐานความปลอดภัยของอาหาร สมุนไพร และผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ** ให้สอดคล้องกับการสร้างสังคมแห่งสุขภาพ สร้างความมั่นใจให้ผู้บริโภค พัฒนาระบบการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐาน ต้องมีระบบให้การรับรองโดยความร่วมมือของหลายหน่วยงาน เช่น GAP GMP อย. สมอ. การรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ รวมทั้งต้องมี Clinical Study เกี่ยวกับสมุนไพร และแพทย์แผนไทยด้วย
- 3) **ส่งเสริมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย** พัฒนาวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการรายย่อย และภาคธุรกิจในกลุ่มการผลิต การค้า และบริการ ที่สามารถสร้างเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นได้เชื่อมโยงเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนและขยายสู่ระดับประเทศ
- 4) **สร้างค่านิยมและส่งเสริมภาพลักษณ์ที่เป็นจุดแข็งของประเทศ** โดยใช้เรื่องสุขภาพเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างกระแส เช่น สังคมแห่งสุขภาพ วิถีธรรมชาติ อาหารปลอดภัย ครัวของโลก เพื่อเชื่อมโยงกับฐานเศรษฐกิจ ทรัพยากร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมไทย โดยส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้สนใจภูมิปัญญาไทยให้มากขึ้น เผยแพร่ข้อมูลความรู้ให้เกิดขึ้นทุกระดับของสังคม เพื่อสร้างแรงขับเคลื่อนด้านอุปสงค์ (Demand Driven) ที่ก่อให้เกิดการขยายจากระดับประเทศ ไปสู่การแข่งขันในตลาดโลก

5.2 การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี

ฐานทรัพยากรของประเทศมีปัจจัยคุกคามจากการแสวงประโยชน์ และการพัฒนาที่ไม่สมดุลเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก การสร้างความมั่นคงและการปกป้องฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืน ไม่สามารถอาศัยกลไกการบริหารจัดการของภาครัฐเพียงอย่างเดียว จำเป็นต้องกระจายอำนาจการจัดการ โดยทำให้ชุมชน ท้องถิ่น และสังคมส่วนรวมตระหนักถึงคุณค่าของฐานทรัพยากร ที่สามารถสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต การมีสุขภาพอนามัยที่ดี รวมถึงเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจระดับต่างๆ การปกป้องฐานทรัพยากรจึงเป็นประโยชน์ร่วมกันของทุกคนในสังคม ซึ่งจะทำให้ทุกภาคส่วนร่วมกันดูแลสร้างความมั่นคงให้กับฐานทรัพยากรของประเทศต่อไป

5.2.1 การจัดการฐานทรัพยากรโดยส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วม

การตระหนักว่าฐานทรัพยากรเป็นทรัพย์สินร่วมของสังคม ทุกคนมีส่วนได้รับประโยชน์และมีส่วนในการรับผิดชอบโดยเท่าเทียมกัน จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทการบริหารจัดการให้เกิดลักษณะกระจายอำนาจ และส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมีองค์ความรู้ การเสริมสร้างศักยภาพ และจิตสำนึก เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ระหว่างผลประโยชน์ระยะสั้นกับผลประโยชน์ระยะยาว และระหว่างผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่างๆ นอกจากนั้น ยังจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนทางสังคมอย่างแท้จริง

แนวทางดำเนินงาน

1) **ส่งเสริมสิทธิชุมชนในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร** โดยกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพ สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างความเข้มแข็งและเครือข่ายชุมชน เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรกับการผลิตของชุมชน สนับสนุนการกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน การจัดตั้งป่าชุมชน การจัดการประมง ทะเล และทรัพยากรชายฝั่ง การจัดการลุ่มน้ำ การฟื้นฟูระบบนิเวศ สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ขยายพันธุ์พืชประจำถิ่น สมุนไพร พืชอาหาร พืชพรรณที่หายากและมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและการดำรงชีวิต ซึ่งจะทำให้ชุมชนที่อยู่รอบระบบนิเวศและฐานทรัพยากรเป็นฐานเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งในการฟื้นฟูรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

2) **ทบทวนนโยบายและโครงสร้างกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของรัฐ และการแปลงสินทรัพย์ของรัฐให้เป็นของบุคคล และการจัดการทรัพยากรระหว่างประเทศ** ซึ่งเกี่ยวข้องกับนโยบายการให้สัมปทาน การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การบุกเบิกที่ดินทำกินและครอบครองทำประโยชน์ เพื่อให้สิทธิดังกล่าวไม่กีดกันการเข้าถึงทรัพยากร ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และให้ครอบคลุมถึงการรับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการดูแลรักษาทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดระบบการจัดการร่วมกันระหว่างรัฐ ชุมชน และคนในสังคมอย่างเป็นธรรม รวมทั้งการเตรียมการเพื่อรองรับประเด็นเกี่ยวกับสิทธิของรัฐในการจัดการทรัพยากรระหว่างประเทศ เช่น แม่น้ำที่เป็นพรมแดนระหว่างประเทศ และน่านน้ำในทะเล เป็นต้น

3) กำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ ให้ความสำคัญกับการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการจัดการเชิงพื้นที่ โดยคำนึงถึงสภาพทางภูมิศาสตร์และขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ กำหนดมาตรการและประเภทกิจกรรมที่จะดำเนินการในพื้นที่ที่มีความเปราะบางเชิงนิเวศ

4) ส่งเสริมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อใช้ในการอนุรักษ์พื้นที่ทรัพยากร โดยการศึกษาวิจัย ค้นหาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ตามลักษณะของระบบนิเวศ ในการดูแลฟื้นฟูฐานทรัพยากร ดิน ลุ่มน้ำ ป่าไม้ ป่าชายเลน ส่งเสริมบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และการสร้างเครือข่ายทางสังคม

5) สร้างองค์ความรู้และฐานข้อมูลระบบนิเวศและชีวมณฑล ติดตามการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่สำคัญ เช่น ป่าต้นน้ำลำธาร ลุ่มน้ำ ระบบนิเวศชายฝั่ง แหล่งกำเนิดความหลากหลายทางชีวภาพ โดยสนับสนุนการวิจัยร่วมระหว่างภาควิชาการกับชุมชนท้องถิ่น จัดทำระบบฐานข้อมูลที่ถูกต้องเป็นเอกภาพ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม เผยแพร่ต่อชุมชนและภาคที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างฐานองค์ความรู้และใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากร

5.2.2 ปกป้องฐานทรัพยากรเพื่อรักษาความสมดุลยั่งยืนของระบบนิเวศ

วิถีการดำรงชีวิตที่เป็นปกติสุขของสังคมชุมชน รวมถึงการเติบโตเข้มแข็งของภาคการผลิต ทั้งภาคเกษตร อุตสาหกรรม ท่องเที่ยวและบริการ ล้วนมีปัจจัยอิงอาศัยฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ การสูญเสียระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพเป็นความเสียหายที่ไม่สามารถฟื้นคืนกลับได้ และส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางทั้งในระยะสั้นและระยะยาวต่อการรักษาความสมดุลของฐานทรัพยากรและความยั่งยืนของฐานการผลิต จำเป็นต้องสร้างองค์ความรู้ จัดสำนึก และพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ เพื่อปกป้องฐานทรัพยากรและรักษาสมดุลของระบบนิเวศไว้ให้ยั่งยืน

แนวทางดำเนินงาน

1) ปฏิรูประบบการจำแนกประเภทพื้นที่คุ้มครอง ให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริง และสภาพชีวมณฑล (Biosphere reserve) กำหนดพื้นที่คุ้มครองที่เปราะบาง มีความสำคัญในเชิงนิเวศ เป็นแหล่งกำเนิดความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อหยุดยั้งการทำลายและใช้ประโยชน์พื้นที่จากการพัฒนาโดยเฉพาะพื้นที่ที่ไม่สามารถสร้างทดแทนได้ เช่น ป่าชายเลน พื้นที่ชุ่มน้ำ และป่าต้นน้ำลำธาร โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและชุมชนในพื้นที่

2) จัดระบบการฟื้นฟูฐานทรัพยากรและระบบนิเวศที่สำคัญ เพิ่มพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญเชิงนิเวศเป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ หรือกำหนดเขตอนุรักษ์พื้นที่เพื่อชะลอการใช้ทรัพยากร เพื่อปล่อยให้ธรรมชาติเกิดการฟื้นตัว เพิ่มพื้นที่สวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ เชื่อมโยงงานคุ้มครองเขตพื้นที่อนุรักษ์ ทั้งอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หน่วยพิทักษ์ป่า ชายเลน กับงานคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ โดยสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ กำลังคน และงบประมาณ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและบทบาทการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนท้องถิ่น

5.2.3 การปรับเปลี่ยนแผนการผลิตและพฤติกรรมผู้บริโภคเพื่อลดผลกระทบ ต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตลอดเวลาที่ผ่านมา โครงสร้างการผลิตและบริการของไทยใช้ทรัพยากรเป็น
ฐานหลัก (Resources-Based Production and Services) อย่างสิ้นเปลือง ไม่คุ้มค่า และเมื่อถึงผนวก
กับความต้องการของตลาดจากภายนอกประเทศ กระแสการบริโภคแบบวัตถุนิยมที่ชอบความหรูหรา
ฟุ่มเฟือย ซึ่งถูกโหมกระพือโดยสื่อในรูปแบบต่างๆ ยิ่งทำให้เกิดความต้องการบริโภคในสินค้าที่ไม่มี
ความจำเป็น ฟุ่มเฟือยขึ้น ยิ่งทำให้ทรัพยากรฯ ลดลงอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถเกิดหรือสร้างขึ้น
ใหม่ได้ทันกับความต้องการใช้ได้ ทั้งยังปล่อยของเสียที่เหลือจากการใช้ดังกล่าว ให้เป็นภาระในการ
บำบัดและกำจัด ซึ่งบางประเภทก็เป็นสารอันตราย ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิต
ของสาธารณชนอีกด้วย ดังนั้น เพื่อให้ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลับมาเป็นฐานในการ
พัฒนาที่ยั่งยืนได้อีกครั้งหนึ่ง จึงควรส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนแผนการผลิตและการบริโภค ทั้ง
ในภาคอุตสาหกรรม เกษตร และบริการ ให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้วยกระบวนการผลิตและบริการที่
สะอาด (Cleaner Production – CP) รวมทั้งจำเป็นต้องเร่งปลูกจิตสำนึกและสร้างค่านิยมใหม่เรื่องการ
บริโภคอย่างพอเพียงและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสาธารณชนให้มุ่งสู่
ความยั่งยืนมากขึ้น สร้างอุปสงค์ในสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอย่างเพียงพอที่จะจูงใจ
ให้ผู้ประกอบการปรับเปลี่ยนวิธีการมาผลิตสินค้าและบริการประเภทนี้มากขึ้น พร้อมทั้งสร้างความรู้
และความเข้าใจให้สาธารณชนเห็นประโยชน์และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภค ด้วยกลยุทธ์และ
แนวทางการพัฒนา ดังนี้

แนวทางดำเนินงาน

1) **ส่งเสริมการผลิตที่สะอาด ในภาคอุตสาหกรรม** โดยเฉพาะ
อุตสาหกรรมขนาดกลาง ขนาดเล็กที่ก่อมลพิษ และสนับสนุนการวิจัยเทคโนโลยีสะอาด และพลังงาน
ทดแทน รวมทั้งขยายผลประสบการณ์เรียนรู้ด้านการผลิตที่สะอาด จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์
พัฒนาบุคลากรด้านเทคโนโลยีสะอาด โดยเฉพาะสำหรับ SMEs ในกลุ่มวิสาหกิจ และคู่ค้าธุรกิจ
(Greening Supply Chain) ควบคู่ไปกับการใช้มาตรการทางการเงินสนับสนุนผู้ประกอบการที่ใช้
กระบวนการผลิตที่สะอาดโดยผลักดันให้สถาบันการเงินมีนโยบายให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่
ผู้ประกอบการที่ใช้กระบวนการผลิตที่สะอาด เช่น ออกมาตรการจูงใจให้ธนาคารใช้หลักการ CP เป็นส่วน
หนึ่งของเกณฑ์การพิจารณาการให้กู้ รวมทั้งการให้กู้จากกองทุนสิ่งแวดล้อมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็น
ต้น ตลอดจนส่งเสริมให้พิจารณาค่าใช้จ่ายในการจัดการสิ่งแวดล้อมคิดรวมเข้าไว้ในต้นทุนการผลิต
สินค้าและบริการด้วย

2) **ส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และเกษตรยั่งยืนเพื่อลดการใช้
สารเคมีในภาคเกษตร** โดยส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสะอาดใน
ภาคเกษตร ส่งเสริมการทำเกษตรโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ พัฒนาถ่ายทอดเทคนิคและความรู้ด้านเกษตร
ยั่งยืน มีการประกันความเสียหายผลผลิตจากการปรับเปลี่ยนการทำเกษตรกระแสหลักมาทำเกษตร
ยั่งยืน พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายด้านการตลาดรองรับสินค้าเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนส่งเสริมให้มีการนำ
วัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์

3) ส่งเสริมการใช้สินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยให้ภาครัฐเป็นผู้นำ เช่น ปรับวิธีการจัดซื้อ จัดจ้างของภาครัฐ ให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Green Government Procurement) รวมทั้งกำหนดและให้รางวัลกับหน่วยงานที่เป็นองค์กรสีเขียวของภาครัฐ (Green Government Office) เป็นต้น ตลอดจนส่งเสริมการจัดซื้อที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในองค์กรภาคเอกชนผ่านห่วงโซ่อุปทานสีเขียวหรือการจัดการสิ่งแวดล้อมผ่านคู่ค้าทางธุรกิจ (Greening the Supply Chain)

4) รณรงค์สร้างค่านิยม และเผยแพร่ความรู้ รวมทั้งให้การศึกษาแก่ประชาชนเรื่องการบริโภคที่ยั่งยืน รวมทั้งประชาสัมพันธ์เผยแพร่ และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และผลกระทบทางสุขภาพของสินค้าและบริการต่างๆ จากกระบวนการผลิตที่ไม่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมแก่สาธารณชน

5) ส่งเสริมการประยุกต์ใช้กลไกทางเศรษฐศาสตร์เพื่อให้เกิดการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน รวมทั้งปรับโครงสร้างภาษีเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อนำค่าความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมมาคิดเป็นต้นทุนของผู้ก่อมลพิษ เพื่อให้ผู้ก่อมลพิษตระหนักถึงต้นทุนที่แท้จริงของการก่อมลพิษ การกำหนดราคาของสิ่งแวดล้อมไว้ในต้นทุนของผู้ผลิตและในต้นทุนของสินค้าและบริการเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการจูงใจให้เปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตและบริโภค โดยให้มีการพิจารณาเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม เช่น ภาษีบรรจุก๊าซ การเก็บอัตราภาษีที่แตกต่างสำหรับสินค้าที่นำกลับมาใช้ใหม่ได้และสินค้าที่เป็นของเสียอันตราย รวมทั้งการเก็บค่าธรรมเนียมการปล่อยมลพิษกับโรงงานที่ก่อมลพิษสูง การมัดจำและคืนซาก (Deposit-Refund) การเก็บภาษี หรือค่าธรรมเนียมการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรอันเป็นทรัพย์สินร่วมของสังคม และกำจัดและบำบัดของเสีย ให้เกิดความเป็นธรรม เป็นต้น

6) สร้างจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้ประกอบการให้เกิดสำนึกและมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยอาจมีการให้สิ่งจูงใจทางสังคม (Social Incentive) เช่น การประกาศเกียรติคุณ เป็นต้น สร้างความเข้าใจให้ผู้ประกอบการตระหนักว่า นอกจากผู้ประกอบการที่ก่อมลพิษ จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้ว ภาพพจน์ของสถานประกอบการและผลิตภัณฑ์ที่ผลิตออกจำหน่ายยังจะต้องเสียหาย และได้รับการต่อต้านจากผู้บริโภคอีกด้วย

7) ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และสินค้าปลอดสารพิษ เช่น ชมรมเกษตรปลอดสารพิษ ชมรมด้านการคุ้มครองผู้บริโภค เป็นต้น เพื่อเป็นช่องทางที่ช่วยให้ผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมได้แลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และเอื้อต่อการได้รับข้อมูลข่าวสารและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค ซึ่งเป็นการขยายตลาดของผู้ผลิตสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

5.2.4 เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อลดมลพิษและควบคุมกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการแก้ไขปัญหาแบบแยกส่วนและแก้ที่ปลายเหตุ จึงขาดประสิทธิภาพ การควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเมืองยังไม่สามารถดำเนินการได้ดี ทั้งปัญหาขยะ น้ำเสีย และฝุ่นละออง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตเมือง ซึ่งเป็นเขตที่มีประชากรอาศัยอยู่มากและหนาแน่น มีการบริโภคและปล่อยของเสียที่เหลือ

จากการบริโภคมากตามไปด้วย จนกระทั่งในหลายพื้นที่ปริมาณของเสียดังกล่าวเพิ่มขึ้นจนเกินขีดความสามารถในการรองรับหรือบำบัดของธรรมชาติ หรือที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือเกินขีดความสามารถในการบำบัดและกำจัดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง ดังนั้น ในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ ที่จะช่วยให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่ายได้ดีที่สุดก็คือ การป้องกันมิให้เกิดหรือควบคุมมลพิษตั้งแต่แหล่งกำเนิด ซึ่งจะทำให้มีมลพิษออกมาน้อยที่สุด โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดนโยบายการพัฒนา ทั้งในระดับภาพรวม พื้นที่ และรายสาขา การควบคุมอุตสาหกรรมหรือกิจกรรมที่ก่อมลพิษสูง การจัดเขตการใช้พื้นที่เพื่อให้อุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษได้ง่าย การจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองโดยการกำหนดทิศทางและจัดระเบียบเมือง ลดปริมาณของเสียทางด้านอุปสงค์จนถึงการบริหารจัดการที่ปลายทาง คือบำบัดและกำจัดอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยกลยุทธ์และแนวทางต่าง ๆ ดังนี้

แนวทางดำเนินงาน

- 1) **ผลักดันระบบประเมินสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment - SEA)** ในระดับพื้นที่และระดับสาขา ตั้งแต่ขั้นการกำหนดนโยบาย เพื่อมิให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างไม่คุ้มค่า ทำลายแหล่งทรัพยากร รวมทั้งใช้ประโยชน์และปล่อยของเสียจนเกินขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และความสามารถในการบริหารจัดการ
- 2) **ปรับแนวทางและมาตรการส่งเสริมการลงทุนให้คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น** เพื่อมิให้อุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูง หลีกเลียงกฎระเบียบด้านสิ่งแวดล้อมจากประเทศที่มีกฎระเบียบที่เข้มงวดกว่าเข้ามาสร้างมลพิษสะสมในประเทศไทย
- 3) **กำหนดเขตการใช้ที่ดิน (Zoning)** โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ต้นน้ำ รวมทั้งกำหนดประเภทและเขตอุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูง เพื่อให้สามารถควบคุมมลพิษได้มีประสิทธิภาพดีขึ้น โดยกำหนดให้ต้องจัดทำแนวเขตกันชน ระหว่างเขตอุตสาหกรรมกับเขตที่อยู่อาศัยของชุมชน
- 4) **กำหนดตัวชี้วัดผลกระทบต่อสุขภาพจากนโยบายและโครงการพัฒนา** โดยจัดทำระบบประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment - SIA) และการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment - HIA) ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment - EIA) รวมทั้งนำผลกระทบในมิติด้านสุขภาพคิดรวมในการคำนวณหาสัดส่วนระหว่างผลตอบแทนและต้นทุน (Benefit/Cost Ratio) ของโครงการพัฒนา ทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วย
- 5) **กำหนดทิศทางและจัดระเบียบการเติบโตของชุมชนทุกระดับ** โดยคำนึงถึงศักยภาพของธรรมชาติ ระบบวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม โครงสร้างพื้นฐาน และการบริการสาธารณะ เพื่อลดผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม จากการขยายตัวของเมือง
- 6) **ลดปริมาณขยะ (Reduce) และนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Reuse and Recycle)** ให้มากขึ้น โดยสร้างแรงจูงใจให้เกิดการลดและคัดแยกขยะ ณ แหล่งกำเนิด เช่น ครั้วเรือน เป็นต้น พัฒนาระบบรวบรวมและเก็บขนขยะที่คัดแยกแล้ว สนับสนุนการสร้างธุรกิจชุมชนและธุรกิจเอกชนจากการนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ อันทำให้สามารถยกระดับรายได้ให้ครัวเรือน หรือสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถนำผลตอบแทนที่ได้มาใช้ในการจัดสวัสดิการ

ชุมชนได้ สร้างอุปสงค์และตลาดผลิตภัณฑ์รีไซเคิล เพื่อให้เกิดธุรกิจจากผลิตภัณฑ์รีไซเคิล ที่ต่อเนื่อง และยั่งยืน ตลอดจนสนับสนุนการลงทุนในระบบและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนธุรกิจการนำของเสียหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่

7) เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะอันตราย และขยะติดเชื้อ โดยปรับปรุงระบบรวบรวม ขนย้าย กำจัด และมีมาตรการเฝ้าระวังที่มีประสิทธิภาพ

8) ควบคุมมลพิษจากภาคขนส่ง โดยการสนับสนุนการใช้เครื่องยนต์และพลังงานสะอาด ควบคู่กับการแก้ไขปัญหาจราจรติดขัดและส่งเสริมการใช้ระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพ เช่น การกำหนดให้รถโดยสารประจำทางที่ให้บริการในเขตเมือง ที่มีผู้อยู่อาศัยและการจราจรหนาแน่น ต้องใช้เครื่องยนต์ที่ได้มาตรฐาน เช่น Euro II และใช้พลังงานที่สะอาด เช่น NGV เป็นต้น

9) ปรับปรุงและฟื้นฟูระบบน้ำเสียรวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่ชำรุดและไม่สามารถให้บริการได้ มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขยายบริการให้ครอบคลุมพื้นที่ รวมทั้งติดตั้งระบบบำบัดน้ำเสียแบบติดกับที่ และแบบกลุ่มอาคาร สำหรับพื้นที่ที่ไม่สามารถก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมได้

6 บทบาทของภาคการพัฒนา

ทุกคนในสังคมต่างได้รับผลกระทบและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากการเปลี่ยนแปลงของทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น เพื่อให้ผลของการพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถตอบสนององวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในการมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุล จำเป็นต้องสร้างกลไกการมีส่วนร่วม ตลอดกระบวนการพัฒนา ภายใต้หลักธรรมาภิบาล โดยมีบทบาทที่แตกต่างกันไป ดังนี้

6.1 ภาครัฐ ทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น จะต้องปรับบทบาทจากผู้ควบคุมและสั่งการ มาเป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวก เพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลไกการมีส่วนร่วม และจะมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงภาคเศรษฐกิจและภาคชุมชน สังคม เข้าด้วยกัน ในส่วนของการช่วยสนับสนุนชุมชนนั้น ภาครัฐต้องสนับสนุนในเรื่องสิทธิการดูแลทรัพยากร และการพัฒนาองค์ความรู้ รวมทั้งกำหนดกติกาสร้างความยุติธรรมระหว่างการใช้ประโยชน์โดยภาคการผลิตและชุมชน ในรูปของการปรับปรุงกฎ ระเบียบ กฎหมาย เครื่องมือด้านการเงิน การคลัง และกระจายอำนาจการบริหารจัดการให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยใช้กลไกและการเข้าถึงฐานข้อมูลที่เป็นจริงและถูกต้องเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

6.2 ภาคเอกชน ภาคธุรกิจเอกชนจะมีบทบาทในส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพด้านนวัตกรรมและการตลาด ภาคเอกชน จะต้องมีการริเริ่มทางด้านสิ่งแวดล้อม มีความรับผิดชอบต่อผลกระทบด้านมลพิษ และมีความยุติธรรมในการแบ่งปันผลประโยชน์ ระหว่างเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและเจ้าของเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งสนับสนุนการเงินแก่ชุมชนในการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

6.3 ภาควิชาการ สถาบันการศึกษาจะมีส่วนสำคัญในการวิจัยและพัฒนา ให้การศึกษา เพื่อสร้างองค์ความรู้ และยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำวิจัยร่วมกับชุมชน ทำหน้าที่ประสานเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจและชุมชน

6.4 องค์กรพัฒนาเอกชน จะมีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวไปให้แก่ชุมชน และเป็นพี่เลี้ยงที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการเข้ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และบริหารจัดการฯ ซึ่งจะครอบคลุมถึงการใช้ประโยชน์จากทุนทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างรู้ค่าและอนุรักษ์ตามขอบเขตแห่งสิทธิการจัดทำแผนชุมชนของตนเอง สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่มีต่อท้องถิ่น รวมทั้งทำหน้าที่ตรวจสอบการดำเนินงานของภาครัฐ

6.5 ภาคองค์กรชุมชนและประชาชน นับเป็นภาคที่อยู่ใกล้ชิดและได้รับผลประโยชน์หรือผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของทุนทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอันเป็นฐานในการดำรงและรักษาคุณภาพชีวิตโดยตรง ดังนั้นจึงต้องเข้าใจถึงผลประโยชน์ที่ยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการพัฒนา สร้างความเข้มแข็งโดยการสร้างประชาคมและเครือข่ายในระดับพื้นที่ การถ่ายทอดและยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการร่วมกับความรู้สมัยใหม่ และมีแผนการจัดการร่วมกัน ภายใต้การยอมรับในสิทธิการใช้ประโยชน์และบริหารจัดการที่ยุติธรรม และมีความชัดเจนในความเป็นเจ้าของสิทธิหรือทรัพย์สินของรัฐและคนไทยทุกคน

6.6 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคการเมือง สร้างองค์ความรู้ เพิ่มบทบาทการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น ต้องสนับสนุนการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม สนับสนุนการนำแผนพัฒนาฯ ไปใช้ในแนวทางที่โปร่งใสอย่างจริงจัง

6.7 สื่อมวลชน ควรผลิตสื่อที่สร้างสรรค์ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
